

Mítoszok a görög szerelmi regény világában

XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Jelige: Leukippé

LEUKIPPÉ ÉS KLEITOPHÓN TÖRTÉNETE¹

AZ IDEÁLIS SZERELMI REGÉNYEK KÖZÖTT

Az antik regényirodalomban ideálisnak szokás nevezni azokat a hosszabb terjedelmű, hasonló cselekményszerkezetű prózai műveket, melyek középpontjában egy-egy szerelmespárt találunk, akiket a végzet elválaszt egymástól, s veszélyes kalandok sorát kell kiállniuk, míg végre egymáséi lehetnek.²

Achilleus Tatios³ *Leukippé és Kleitophón története*⁴ című regénye nyolc könyvből áll. A regény elején az elsődleges narrátor egy tengeri viharból megmenekülve Sidónba érkezik, s miután hálaadó áldozatot mutatott be, bejárja a várost, és egy templom falán végignézi a többi fogadalmi ajándékot. Itt pillantja meg azt a festményt, mely Európé elrablását ábrázolja. Miután tüzetesen megnézte a képet, Erós hatalmát csodálva felkiált, és így kezd beszélgetni egy ifjúval, aki saját szerelmi történetének elmesélésére vállalkozik.⁵ Az elsődleges narrátor egy gyönyörű ligetbe vezeti őt, hogy ott átadja neki a szót. A mű elbeszélés-technikai sajátossága, hogy az elsődleges narrátor befogadóvá válva egy olyan elbeszélőnek adja át a szót, aki – a „reális” regények szereplőéhez hasonlóan – sem mint narrátor, sem mint hős nem feddhetetlen.⁶ Az elsődleges narrátor úgy lép ki a szövegből, hogy a regény végén, Kleitophón történetének befejeztével sem tér vissza. A keretelbeszélés így lezáratlan marad – sok fejtörést okozva ezzel a regény értelmezőinek. A szakirodalom sokáig egyszerűen hibaként, szerzői következtelenségként könyvelte el, hogy az elbeszélő a beágyazott történet

¹ Felhasznált kiadások és fordítások: Gaselee, S. (Ed.) 1917. Achilles Tatius. London; Reardon, B. P. (Ed.) 1989. Achilles Tatius. Leucippe and Clitophon: The Collected Ancient Greek Novels. Berkeley; Garnaud, J.-Ph.(Ed.) 2010. Achille Tatius d'Alexandrie. Le roman de Leucippé et Clitophon. Paris; Szepessy T. (Ford.) 2014. Achilleus Tatios: Leukippé és Kleitophón története. Budapest.

² Bahtyin: *A tér és az idő a regényben* c. tanulmányában próbatételes kalandregénynek nevezte az antik regénynek ezt a típusát, és elkészítette a regények tipikus szűzsémáját, összegyűjtve azokat az állandó motívumokat, melyekből az egyes művek – tetszés szerint bővítve a kalandok számát – felépülnek. (Bahtyin, 1976, 259.)

³ A szerző életéről kevés információnk van. A Suda lexikon neki szentelt szócikke szerint Alexandriában született, később keresztény püspök lett. A lexikon a *Leukippé és Kleitophón története* mellett egyéb műveket is neki tulajdonít, de ezek nem maradtak fenn.

⁴ A regény datálása hosszú ideig bizonytalan volt. Achilleus Tatios művéről sokáig úgy gondolták, hogy a *Leukippé és Kleitophón története* csupán gyenge utánzata az *Aithiopikának*, ám a 20. században előkerült papiruszleletek egyértelműen bizonyították, hogy Achilleus Tatios műve biztosan korábbi Héliodórosénál, valamikor a Kr. utáni első két évszázad folyamán keletkezhetett. (Plepelits, 1996, 387–397.)

⁵ Ezt a jelenetet érdemes összevetni Longos regényének előhangjával. Ott az elbeszélő egy szerelmi történetet ábrázoló képet pillant meg, s az felkelti benne a vágyat, hogy a képen látottakat művészi formában írja le. Ezért keres valakit, aki elmagyarázza neki, mi van a képen. Az elbeszélő ezt a magyarázatot önti művészi formába, s ennek eredménye maga a regény. (Whitmarsh, 2011, 93–94.)

⁶ A szöveg elbeszélés-technikai sajátosságairól bővebben ld. Morgan, 2004.

végén nem tér vissza a nyitó jelenethez, de mára már elfogadottá vált a tudatos szerzői intencióként való értelmezése.⁷

Az ifjú a tyrosi Kleitophón. Tizenkilenc éves, amikor apja, Hippias arra készül, hogy összeházasítsa féltestvérével, Kalligonéval. Ám éppen ekkor⁸ érkezik Tyrosba Hippias féltestvérének felesége, Panthea és leánygyermek, Leukippé, hogy a Byzantionban zajló háború⁹ veszélyeitől Hippias házában biztonságban legyenek. Kleitophón első pillantásra beleszeret a tüneményes szépségű lányba, s ettől fogva minden gondolatát az tölti be, hogyan tudná Leukippé szívét meghódítani. A többi szerelmi regényben jellemzően a mindentudó narrátor számol be arról, hogy a fiatalok egymás szépségétől elbűvölve, első látásra beleszeretnek egymásba.¹⁰ Itt azonban elmarad a kölcsönösség, úgy tűnik, Kleitophón szerelme eleinte viszonzatlan, tennie kell azért, hogy meghódítsa szíve választottját, s éppen ez a mozzanat szervezi az első két könyv cselekményét. Kleitophón nem tud nyugodni a szerelmi vágytól, ezért elmegy unokatestvéréhez, Kleiniashoz, hogy segítséget kérjen tőle. Ekkor érkezik meg Chariklés, Kleinias fiúszerelme is, aki feldúltan számol be arról, hogy apja házasságra akarja kényszeríteni.¹¹ Kleinias a *női nem szapulásával* próbálja a házasság visszautasítására tüzelni a fiút: olyan mitikus történeteket emleget fel, melyekben a nők a férfiak vesztét okozták. Chariklés ezután, hogy bánatát enyhítse, lovagolni indul. Kleitophón ekkor számol be Leukippé iránti érzéseiről, Kleinias pedig jártasabb lévén a szerelem dolgaiban készségesen ellátja unokaöccsét tanácsokkal. Míg a szerelemről elmélkednek, amikor meg hozzák a szörnyű hírt, hogy Chariklés lovaglás közben életét vesztette. A halott elsiratása után Kleitophón hazatér. Házuk kertjében meglátja Leukippét, és szolgájával, Satyrosszal Erós hatalmáról kezd beszélgetni, hogy a lányban nagyobb hajlandóságot ébresszen a szerelem iránt. Kleitophón látva, hogy a lány *egyre fűrkészöbben tekint rá*, szolgája közreműködését kéri. Satyros pedig megígéri neki, hogy segít megteremteni az alkalmat, amikor kettesben maradhat Leukippével. A szerelmesek egyre közelebb kerülnek egymáshoz, ám néhány nap múlva Kleitophón apja, fia szerelméről mit sem sejtve, egy

⁷ Erről bővebben ld. Repath, 2005.

⁸ A regény időkezelésére jellemző, hogy a cselekmény az egy-egy kalandnak megfelelő időszakokból épül fel, s ezeket a *hirtelenek* és *éppen akkor*-ok tartják össze. (Bahtyin, 1976, 264.)

⁹ A társadalmi és politikai események csak annyiban fontosak, amennyiben hatással vannak a szereplők magánéletére. Néhány elszórt megjegyzésen kívül nem találunk olyan utalást a regényben, melyek alapján pontos évszámhoz, történelmi időhöz köthetnénk a cselekményt. Erről bővebben ld. Plepelits, 1996, 387–398.

¹⁰ Longosnál a regény cselekményének fontos motívuma, ahogyan a felnövő fiatalok megismerik a szerelmet és beavatást nyernek Aphrodité és Erós misztériumaiba.

¹¹ A regény cselekményében több olyan epizódot találunk, amely egy-egy tipikus motívum variációja. Többek között ilyen a kiházasítás motívuma is. Chariklés sorsa egy, a regény főhőseinek sorsát közvetlenül nem érintő epizódban dől el. Kleitophón Kalligonéval tervezett házasságáról azonban az első könyvben még nem tudni, hogyan befolyásolja majd Leukippé iránt érzett igaz szerelmét.

álombeli jelenés miatt sürgetni kezdi a Kalligonével tervezett esküvőt. A sors azonban úgy rendezi, hogy az esküvő meghiúsul: Kallisthenés, egy bizánci ifjú éppen ekkor érkezik meg Tyrosba, hogy Leukippét megszerezze magának. Ám, mivel nem ismeri a lányt, összetéveszti Kalligonével, s így Leukippé helyett Kalligonét raboltatja el. Kleitophón a Kalligonét ért szerencsétlen eset után sem hagy fel azzal, hogy Leukippét ostromolja, s néhány nap múlva sikerül rávennie őt, hogy éjszaka a szobájába engedje. Ám aznap éjszaka Panthea, Leukippé anyja egy baljóslatú álmotól megrettenve leánya szobájához rohan, s ezzel még az utolsó pillanatban megakadályozza, hogy a szerelmesek egymáséi legyenek. Kleitophón a leleplezéstől félve Satyrosszal együtt Kleiniashoz menekül. Majd nem sokkal később Leukippé is – anyja szemrehányásai miatt – csatlakozik hozzájuk. Így indulnak el Alexandriába.¹² A hajóút során barátságot kötnek egy egyiptomi ifjúval, Menelaossal. Mindannyian elmesélik saját történetüket, majd a szerelem mibenlétéről kezdenek beszélgetni. Háromnapi kedvező széljárás után hatalmas vihar kerekedik, hajótörést szenvednek. Kleitophón és Leukippé elvesztve Kleiniast, Satyrost és Menelaost, Pélusionba vetődik. Két napot töltenek itt nyugalomban, de aztán a Nílus deltájában garázdálkodó *marhapásztorok* ejtik őket fogságba. Leukippét szánják a seregért bemutatott engesztelő áldozatnak, ezért elszakítják Kleitophóntól, és elhurcolják. Így, amikor a katonák rajtaütnek a rablókon, csak Kleitophónt tudják kiszabadítani, Leukippé fogságban marad. Másnap Kleitophón és a katonák végignézik a lány feláldozását. Kleitophón elsiratja szerelmét, és arra készül, hogy véget vessen életének, ám épp ekkor érkezik Menelaos és Satyros, akik felfedik az igazságot: Leukippé valójában nem halt meg, feláldozását színpadi kellékekkel játszották el. Kleitophón ezután folytatja az udvarlást, újból megpróbálja rávenni Leukippét, hogy töltsék együtt az éjszakát, de a lány arra hivatkozva, hogy álmában Artemis felszólította őt, őrizze meg szüzességét, visszautasítja Kleitophón kérését. Eközben Charmidés, a rablók ellen vezényelt katonák parancsnoka is szemet vet Leukippére, s Menelaos segítségét kérve próbálja megszerezni magának a lányt. Mielőtt ezt elérhetné, Leukippét betegség dönti le a lábáról, ő pedig parancsot kap, hogy azonnal támadja meg a rablókat. A rablók cselt alkalmazva győzelmet aratnak a katonák fölött, a parancsnok is életét veszti ebben a harcban. Leukippé állapota nem javul, de egy Chaireas nevű férfi Kleitophón tudomására hozza, hogy Leukippét varázsszer betegítette meg. A férfi segít meggyógyítani Leukippét, ám nem sokkal ezután kiderül, hogy nem önzetlenül tette mindezt, hanem mert szemet vetett a lányra, s így próbált a közelébe férkőzni. Leukippé gyógyulása után Alexandriába indulnak, majd Chaireas

¹² Így járják be ők is a szerelmi regényekre jellemző tágabb színteret. A cselekményben érintett fontosabb helyek: Sidón, Tyros, Byzantion, Pélusion, Alexandria, Ephesos.

meghívására Pharos szigetére látogatnak. Leukippét innen kalózkodók rabolják el, s hogy az őket üldözőket visszariasszák, lefejeznek egy lányt, akit Kleitophón Leukippének gondol. Másodszor is elsiratja és meggyászolja szerelmét, ám története nem ér itt véget. Eltelik hat hónap, s időközben belép a cselekménybe a fiatal és szép Melité, aki beleszeret Kleitophónba, és mindent megtesz azért, hogy a férfi kegyeit elnyerje. Kleitophón végül barátai tanácsaira hallgatva enged Melité akaratának, s házasságot köt Melitével, ám megegyeznek abban, hogy valódi házaseletüket – Leukippé emlékét tiszteletben tartva – csak Ephesosba érve kezdik meg. Melité hiába próbálja kérlelni újdonsült férjét, hogy töltsék együtt az éjszakát, Kleitophón hajthatatlan marad. Ephesosba érve Kleitophón tudomást szerez arról, hogy Leukippé mégsem halt meg, hanem rabszolgaként él Melité birtokán. Ezért tovább halogatja, hogy a házasságot elhálja Melitével. Váratlanul megjelenik Thersandros is, Melité halottnak hitt férje, aki bezárátja Kleitophónt. Melité ekkor egy véletlen folytán megtudja az igazságot Leukippéről, felkeresi Kleitophónt, biztosítja őt segítségéről, és kérleli a férfit, most az egyszer tekintse őt feleségének. Kleitophón ekkor enged Melité kérésének, elhálja vele a házasságot. Azonban Melité segítségével sem sikerül megmenekülnie. Thersandros börtönbe zárátja, Leukippét pedig, hogy *szerelmi játékszerévé tegye*, elraboltatja és egy kunyhóban rejti el. Tudomást szerez Kleitophón és Leukippé szerelméről, ezért a börtönben Kleitophón előtt a lány halálhírét kelti. Kleitophón ezért másnap a bíróságon a házasságtörésnél súlyosabb váddal illeti önmagát, halálos ítéletet vonva ezzel magára. Az ítélet végrehajtásakor váratlanul megjelenik Artemis papja, és az ünnepi küldöttség élén Leukippé apja, hogy a győztes háborúért hálaáldozatot mutasson be az istennőnek. Ez a szent cselekmény megakadályozza, hogy Kleitophónt kivégezzék. Mindeközben Leukippé kiszabadul a fogságból, s Artemis templomába menekül, ahol újra találkozik apjával és Kleitophónnal. Thersandros azt követeli, hogy másnap Leukippé a pánsíp próbájával szüzességét, Melité pedig a Styx vizébe állva azt bizonyítsa be, hogy férje távollétében nem követett el házasságtörést. Miután mindketten kiállják a próbát, Thersandros menekülni kényszerül. A szerelmesek megpróbáltatásainak pedig vége szakad. Ephesosból Byzantionba hajóznak, ahol végre beteljesedhet a régen várt házasság.

MÍTOSZOK ACHILLEUS TATIOS REGÉNYÉBEN

A görögök és mítoszaik viszonyáról már sokan sokféleképpen írtak. A kérdést jelen esetben arra szűkítem, hogy a nemzedékeken át hagyományozódó mitikus történetek hogyan szövédket bele Achilleus Tatios szerelmi regényébe.¹³

A műben feltűnően sokszor, többféle formában is szóba kerülnek jól ismert mitikus alakok és történetek,¹⁴ jellemzően olyan kulturális örökség részeként, melyek az emberek mindennapi életének szerves részét képezik. Dolgozatomban sorra veszem, milyen kontextusban, és milyen funkcióban szerepel ez a mitikus motívumkincs. Három csoportot különítek el egymástól:

- 1) Az első csoport olyan mitológiai utalásokat tartalmaz, melyeket egy-egy szereplő példázatként idéz fel. Ezeknél a példáknál leginkább azt elemzem, a beszélők hogyan mozgósítják a mindennapi életben ezt a motívumkincset: igazítják-e az adott kontextushoz a felidézett mítoszokat, változtatnak-e a példa kedvéért a történetek hagyományosnak tekintett formáján, ill. értelmezésén.
- 2) A második csoportba azokat az aitiológiai történeteket sorolom, melyeket az elbeszélő a cselekmény egy adott pontján mintegy tájékoztatásul felidéz. Ezek a történetek a cselekmény jelenéből rendre a mitikus múltba nyúlnak vissza, s az egyes jelenségek (ünnep, igazságpróba) eredetéről számolnak be. Itt elsősorban azt vizsgálom, hogyan ér össze ez a két idősík ezekben a szövegrészekben.
- 3) Végül azt a három leírást elemzem, melyek tárgya egy mitikus történetet ábrázoló festmény.¹⁵ Ezekben a szakaszokban az adott mítoszhoz közvetetten, a képi ábrázolás újbóli szavakba öntése által, vagyis *ekphrasis* formájában férünk hozzá. Azt veszem sorra, az elbeszélő hogyan idézi fel a mítoszt, amikor szemével végigköveti a képelemeket.

A következőkben ezeket a szempontokat szem előtt tartva vizsgálom a regényben szereplő mitikus alakokat és történeteket.¹⁶

¹³ A regényben szereplő mítoszokról ld. Cueva, 2004.

¹⁴ „They [the two novelists who write after Longus, Achilles Tatius and Heliodorus] place their characters and stories in a more realistic (not historical) world, incorporating myth, however, for the development of the characters and plots.” (Cueva, 2004, 63.)

¹⁵ A regényben szereplő leírásokról ld. Bartsch, 1989.

¹⁶ A három csoporttal olyan rendszert igyekeztem kialakítani, mely lefedi a regényben szereplő mitikus utalásokat, ám több olyan esettel is szembesülnöm kellett, mely nem illeszkedik pontosan az adott csoportba. Ezekre a köztes, átmeneti esetekre a példák részletesebb tárgyalásakor reflektálok.

1) Mitológiai utalások

Az I. könyv lakoma-jelenetében (I. 5, 4–7) Kleitophón az epikus énekmondás kezdetektől fogva ismert közegét idézi fel.¹⁷ A lakoma végén bejön egy fiú, aki kithara-játékkal kísérvé elénekli Apollón és Daphné történetét.¹⁸

Kleitophón a történet alapelemeit felidézve összefoglalja, miről szolt az ének: Apollón szavaival ostromolja (μεμφομένος) és üldözi (διώκων) az előle menekülő lányt (φεύγουσαν). Már majdnem sikerül elkapnia (μέλλων καταλαμβάνειν), de Daphné fává változik (γινομένη φυτὸν ἢ κόρη), Apollón pedig ennek a fának a hajtásából készít magának koszorút (τὸ φυτὸν στεφανούμενος). A dal és a benne foglalt mitikus szerelmi történet megérinti Kleitophón lelkét, ösztönzőleg hat rá, mert követendő példaként tekint az isten cselekedeteire. (τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν μίμησιν ἐρεθίζεται, μάλιστα ὅταν ἐκ τοῦ κρείττονος ᾗ τὸ παράδειγμα) Ennek hatására önmagát szólítja meg, saját életére rávetítve próbálja értelmezni a történetet, hogy így gyűjtsön bátorságot az udvarláshoz. Vívódásából úgy tűnik, a történet csak annyiban érdekes számára, amennyiben párhuzamot vonhat saját élete és az isten cselekedetei között. (Ἴδου καὶ Ἀπόλλων ἐρᾷ, κακεῖνος παρθένου, καὶ ἐρῶν οὐκ αἰσχύνεται, ἀλλὰ διώκει τὴν παρθένον· σὺ δὲ ὀκνεῖς καὶ αἰδῇ καὶ ἀκαίρως σωφρονεῖς· μὴ κρείττων εἶ τοῦ θεοῦ;) Apollón példájával buzdítja önmagát, de ezen túlmenően mit sem törődik azzal, hogy a történet szerint Daphné menekült az isten elől, s fává változott, mielőtt az isten elérhette volna őt.

Kleinias a bőséges nő-, ill. mítosz-katalógusra¹⁹ (I. 8), melyet azzal a határozott szándékkal sorol el, hogy fiúszerelmét a házasságtól elrettentse,²⁰ úgy hivatkozik, mint olyan történetekre, amelyeket az ember akkor is ismerhet, ha a művészetben kevésbé jártas (ἀλλ' εἰ μὲν ἰδιώτης ᾗσθα μουσικῆς, ἡγνόεις ἂν τὰ τῶν γυναικῶν δράματα). Megjegyzéséből úgy tűnik, az irodalmi jártasság, a drámák pontos ismerete nélkül is felidézhetők ezek a történetek a mindennapi beszéd részeként. A példatárban is jól követhető, milyen szabadon használható ez a színpadról lekerült, az irodalmi közegtől függetlenné vált motívumkincs.

¹⁷ A mítosz a szóbeli hagyomány által megőrzött formájában lesz a lakomázók mindennapi életének része.

¹⁸ A történet ovidiusi változata szerint Erös kétféle nyíllal sebezte meg Apollónt és Daphné. Míg az egyiktől az istenben olthatatlan vágy ébredt a lány iránt, a másik hatására a lány, aki korábban is Artemis, a szűz istennő mulatságaiban lelte örömet, még a szerelem gondolatától is borzadva menekült az isten elől. (Ovid. *Met.* I. 452–567)

¹⁹ A regényben több helyen is szerepel egy-egy mitológiai utalás hasonlatként vagy elbeszélői megjegyzésként. Kleinias katalógusa azzal tűnik ki ezek közül, hogy egyszerre ilyen sok alakot és történetet említ meg.

²⁰ Ha a példatárat saját kontextusán túl, a regény egészéhez viszonyítjuk, a felidézett mitikus történetek a cselekmény egy-egy megpróbáltatását előrevetítő, vagy Kleitophón helytálló viselkedését bemutató példaként értelmezhetők. (Cueva, 2004, 64.)

Hogy a nőket jellemezze, Kleinias először a Theogoniából, Pandóra megteremtésének történetéből idéz két sort, majd a nők természetét a szirénekéhez hasonlítja, akik megigézik a szigetük felé hajózókat: énekük meghallgatásáért tudást és gyönyört ígérnek, de valójában a halálba csábítják áldozataikat. Ezután öt példát sorol fel úgy, hogy néven nevezi a nőket, és egy-egy szóval utal az általuk elkövetett bűnre, és hozzájuk fűződő történetre.

Először Eriphylét nevezi meg (ὄρμος Ἐριφύλης), aki elárulta férjét, Amphiaraozt a Polyneikéstől kapott nyakláncért, s a Thébai ellen vívott háborúba kényszerítette, bár tudta, hogy a jósra a háborúban a halál vár majd. Eriphylé után két külön példaként említi először Philoméla asztalát (Φιλομήλας ἡ τράπεζα), majd Prokné gyilkosságát (Πρόκνης ἡ σφαγή), noha a testvérpárhoz egy történet és egy bűn fűződik.²¹ Kleinias erre nem utal, még csak nem is egymás után említi a Téreuson közösen bosszút álló két nőt. A testvérpár közt említi Stheneboiát²² (Σθενεβοίας ἡ διαβολή), a homérosi Bellerophón-történetből ismert királynét, aki bosszúból bevádolta férjénél az ifjút, mert az visszautasította közeledését.²³ Aeropé (Ἀερόπης ἡ κλοπή) Atreus felesége volt, de megcsalta férjét Thyestésszel, s titokban ellopva férjétől a lábában őrzött arany bárányt átadta szeretőjének.²⁴

Ezután a homérosi eposzokból ismert alakok példáihoz hosszabb kommentárt fűz. Az *Ilias* első énekében fontos szerepet játszó két trójai rabnő példáját emlegeti fel. Kleinias értelmezése szerint a szépségük keltette vágy lett a görög sereget sújtó bajok okozója (ἄν τὸ Χρυσηΐδος κάλλος Ἀγαμέμνων ποθῇ, λοιμὸν τοῖς Ἑλλησι ποιεῖ· ἄν τὸ Βρισηΐδος κάλλος Ἀχιλλεὺς ποθῇ, πένθος αὐτῷ προξενεῖ). Kleinias párhuzamot von Agamemnón és Achilleus között – mindkettőjükben vágy ébredt egy-egy nő szépsége iránt, de ennek végzetes következményei lesznek, dögvész és gyász. Úgy tűnik, Kleinias a példa kedvéért leegyszerűsítette a történet szövevényesen alakuló konfliktusát. Hiszen Agamemnón sértette meg Chrysést – nem teljesítve kérését, s így vonta magára Apollón papjának, és magának az istennek haragját is, aki emiatt sújtotta dögvésszel a görög sereget. De Agamemnón sértette meg Achilleust is – elvéve tőle a Briséist, aki emiatt haragjában kivonta magát a harcból egészen addig, amíg Patroklos halálhírére nem vitték neki. Kandaulés példája szorosan kapcsolódik az előző kettőhöz, hiszen Kleinias ebben is a női szépséget emeli ki a bajok

²¹ A regényben többször is szerepel ez a mítosz: Az első könyv végén Kleitophón kertjük leírásakor a fecskék és kabócák említésekor utal Prokné és Tithónos átváltozás-történetére. Az V. könyvben pedig egy olyan képet látnak meg, amely Philoméla, Prokné és Téreus történetét ábrázolja. Bővebben ld. a képleírás tárgyalásakor.

²² A homérosi történetben Antheiaként szerepel, Apollodóros *Mitológiájában* utal a Homéros és a tragédiaköltők megnevezése közti különbségre. (Apollod. *Myth.* II. 4.1)

²³ Euripidész a *Stheneboia* című elveszett tragédiájában ezt a szálát tovább szöve állította színpadra a történetet.

²⁴ Az először felsorolt példák között ismétlődő motívum a szereplők hármassá összekapcsolódása. Eriphylé révén Amphiarao és Adrastos került rokoni kapcsolatba. Aeropé alakja a két testvért, Atreust és Thyestést kötötte össze, Philomélát és Proknét pedig Téreus.

okozójaként (ἐὰν ἔχη γυναῖκα Κανδαύλης καλὴν, φονεῦει Κανδαύλην ἢ γυνή). A történet elsősorban Hérodotos munkájából ismert:²⁵ Kandaülész, a felesége szépségével kérkedő király, egyik szolgáját arra kényszerítette, hogy az titokban meglesse a meztelen királynét. Az asszony felfedezve a megaláztatást, hogy férje meztelenül kiszolgáltatta egy szolga tekintetének, bosszúból megölette őt.

A hérodotosi történet után Kleinias újból visszatér a trójai mondanakör és a homérosi eposzok világához. Helenét nevezi meg a trójai háború kitörésének okaként (τὸ μὲν γὰρ Ἑλένης τῶν γάμων πῦρ ἀνῆψε κατὰ τῆς Τροίας ἄλλο πῦρ). A legszebb asszony bűnösségéhez nem fűz kétséget, nem törődik sem Paris, sem Aphrodité szerepével.²⁶ Sőt a férjét hűségesen váró Pénélopénak is szemére veti, hogy a kérők vesztét okozta, bár jól tudott, hogy Odysseus volt, aki megtorolta a kérők kevélységét (ὁ δὲ Πηνελόπης γάμος τῆς σῶφρονος πόσους νυμφίους ἀπώλεσεν;).

Végül két gyilkosságot említ (ἀπέκτεινεν Ἰππόλυτον φιλοῦσα Φαίδρα, Κλυταιμῆστρα δὲ Ἀγαμέμνονα μὴ φιλοῦσα). Phaidra túlzó szeretetével, féktelen szenvedélyével pusztította el Hippolytost, Klytaimnéstra pedig a trójai háborúból hazatérő férjét meggyűlölvé törbe csalta és kegyetlenül meggyilkolta a férfit. A két nő bűne ugyanaz volt, bár két ellentétes érzelem vezérelte őket.

Kleinias tehát a mitológiát próbálja rávetíteni a mindennapi életre. Katalógusát az tartja össze, hogy az itt felidézett történetek rendre rosszul végződtek. Ezeket a mítoszokat úgy használja elrettentő példaként, hogy csak felületesen idézi fel őket, és egyoldalúan értelmezi a történeteket. A történetek ebben a párbeszédben csak arra hivatottak, hogy Chariklést eltántorítsák a házasság gondolatától.

A II. könyv elején Kleitophón éppen a szerelemről, a Leukippé iránti érzéseiről gondolkodik, képzeletben egy monológot adva Erós szájába,²⁷ amikor ekkor véletlenül belebotlik Leukippébe (II. 6). Hogy zavarát palástolja, úrnőjének (δέσποινα) szólítja a lányt, aki

²⁵ „The novelist, however, aside from using the myths to lend structure to his plot, also includes in his list a semimythical character: Candaules. By incorporating the king of Lydia the novelist is not only giving a new slant to the exercise, but may also be acknowledging his debt to Herodotus’s work, where he found the impetus for his own narrative.” (Cueva, 2004, 64.)

²⁶ Helené és a trójai háborúban betöltött szerepének kérdése közhellyé vált, s megítélése szélsőségek között mozog. Vö: Gorgias: *Helené dicsérete*.

²⁷ Kleitophón képzeletében az Erósnak szentelt különböző attribútumok az isten legyőzhetetlenségét szimbolizálják: nyílával sebezheti meg áldozatát, vagy lelkében tüzet gyújthat, de semmiképp sem lehet előle menekülni, mert szárnyával mindenkit utolér (ἵπταμαι καὶ τοξεύω καὶ φλέγω· πῶς δυνήσῃ φυγεῖν; ἂν φυλάξῃ μου τὸ τόξον, οὐκ ἔχεις φυλάξασθαι τὸ πῦρ. ἂν δὲ καὶ ταύτην κατασβέσῃς σωφροσύνη τὴν φλόγα, αὐτῷ σε καταλήψομαι τῷ πτερῷ.)

mosolyával elárulja, hogy megértette Kleitophón célzását, de arra kéri, ne szólítsa őt így. Kleitophón folytatja az udvarlást, a megszólítás magyarázataként Héraklés és Omphalé példáját hozza fel (Καὶ μὴν πέπρακέ μέ τις σοὶ θεῶν ὥσπερ τὸν Ἡρακλέα τῇ Ὀμφάλῃ.). Leukippé a mitológiai példa kontextusában maradván továbbviszi ezt a játékos évődést, de erre már Kleitophón nem reagál, csak a félreértést próbálja elkerülni (τί ληρεῖς,” εἶπον, “εἰδούια σαφῶς ὃ λέγω;).

A szerelmes férfi retorikájának része a szeretett nő úrnőként való megszólítása. Kleitophón azonban, amikor arra utal, hogy egy isten eladta őt, ahogyan Héraklést Omphalénak, a mitikus történettel változtat a szokványos udvarló formulán. Az isten, akinek említését ebben a kontextusban joggal várhatnánk, Erós. Ő az, aki halandókat és halhatatlanokat egyaránt képes leigázni. Azonban Kleitophón, ha a felidézett mitikus példát szigorúan vesszük, nem Erósról, hanem egy másik istenre tesz utalást. Egy olyan történetet idéz fel, amelyben egy férfi, jelesül Héraklés arra kényszerült, hogy egy nőnek szolgáljon, de nem a szerelemtől leigázva, hanem mert az istenek büntetésből arra ítélték, hogy rabszolgaként szolgáljon. Így, női ruhában női munkát végezve töltött három évet Omphalé udvarában.²⁸ Leukippé válasza azt mutatja, hogy ismerte ezt a mítoszt, hiszen megnevezi Hermést, akire Zeus rábízta Héraklés eladását. Ezzel azonban Leukippé hatástalanítja Kleitophón udvarlását. Kleitophón pedig nem tud kilépni ebből a csapdából.

Az első hajóút során Kleitophón, Kleinias és Menelaos beszélgetni kezdenek a szerelemről²⁹ (II. 35–37), pontosabban a fiúszerelemről, a vágyról, és a kétféle „égi” és „földi” Aphroditéről.³⁰ Ebben az elmés szóváltásban Kleitophón és Menelaos mitologikus történeteket, Zeus szerelmi kalandjait emlegeti fel, hogy ki-kik a maga igazát ezekkel támassza alá. A szópárbajt a mitikus történetek eltérő értelmezése teszi lehetővé.

A beszélgetés elején Kleitophón kiprovokálja, hogy Menelaos védelmébe vegye a fiúszerelemet. Menelaos azzal kezdi érvelését, hogy *a fiúk őszintébbek a nőknél, s szépségük tartósabb gyönyört ígér*. Kleitophón pedig a kielégítetlenségre hivatkozva válaszol Menelaosnak. Tantalos italához hasonlítja a szerelemnek ezt a fajtáját. (ἔοικε τῷ τοῦ Ταντάλου πόματι) Tantalost az istenek azzal a büntetéssel sújtották, hogy valahányszor inni

²⁸ Kleitophón is női ruhába öltözik, amikor Melité segítségével kiszökik Thersandros fogságából, de ott Melité a női ruhába bújt Achilleushoz hasonlítja Kleitophónt. (VI. 1)

²⁹ Ebben a jelenetben látszik, hogy narrátorral, hiszen Kleitophón szívesen beszél a saját történetéről és a szerelem dolgairól, ha Leukippé nincs jelen (ἐμβάλλω λόγον ἐρωτικῆς ἐχόμενον ψυχαγωγίας· καὶ γὰρ οὐδὲ ἡ Λευκίππη παρῆν, ἀλλ’ ἐν μυχῷ ἐκάθευδε τῆς νηὸς). Érdemes ezt a jelenetet is figyelembe venni a sokat vitatott kérdésnél, hogy hol van Leukippé, amikor Kleitophón szóba elegyedik az elsődleges, mert ennek fényében látszik, hogy nem feltétlenül kell valamilyen bajt feltételeznünk a nyitó jelenet hátterében.

³⁰ Ez a jelenet és az I. könyv végén Kleitophón és Satyros beszélgetése is felidézi Platón *Symposion*-ját.

vagy enni próbált, mindannyiszor visszahúzódott előle a víz, az elé lógó gyümölcsöket pedig az égig emelte a szél.³¹ A mitológiai utalás az ivás-szomjazás metaphora alapjául szolgál, s Tantalos alakja kielégítetlensége révén simul bele Kleitophón mondandójába (πολλάκις γὰρ ἐν ᾧ πίνεται πέφευγε, καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἐραστής οὐχ εὐρὼν πιεῖν· τὸ δὲ ἔτι πινόμενον ἀρπάζεται πρὶν ὁ πίνων κορεσθῆ. καὶ οὐκ ἔστιν ἀπὸ παιδὸς ἀπελθεῖν ἐραστὴν ἄλυπον ἔχοντα τὴν ἡδονήν· καταλείπει γὰρ ἔτι διψῶντα.)³² Menelaos erre válaszolva azt állítja, hogy a vágy éppen a kielégítetlenségből fakad. Egy virág-metaphorából (τὸ μὲν γὰρ εἰς χρῆσιν χρονιώτερον τῷ κόρῳ μαραίνει τὸ τερπνόν· τὸ δὲ ἀρπαζόμενον καινὸν ἐστὶν αἰεὶ καὶ μᾶλλον ἀνθεῖ.) kiindulva arra jut, hogy kétféle, azaz égi és földi szépség van. A megkülönböztetés lényege, hogy az égi szépség a földre kerülve újból csak az égbe vágyik, míg a földi szépség leragad a testek körül. A szépség égbeszállására egy homérosi idézettel Ganymédész történetét hozza fel, ellenpéldaként pedig Alkménét, Danaét és Semelét említi(εἰ δὲ καὶ ποιητὴν δεῖ λαβεῖν μάρτυρα τῆς οὐρανίας τοῦ κάλλους ἀνόδου, ἄκουσον Ὅμηρου λέγοντος Τὸν καὶ ἀνηρεῖσαντο θεοὶ Διὶ οἰνοχοεῦειν κάλλεος εἵνεκα οἷο, ἵν' ἀθανάτοισι μετείη. οὐδεμία δὲ ἀνέβη ποτὲ εἰς οὐρανοὺς διὰ κάλλος γυνή (καὶ γὰρ γυναιξὶ κεκοινώνηκεν ὁ Ζεὺς), ἀλλ' Ἀλκμήνην μὲν ἔχει πένθος καὶ φυγὴ, Δανάην δὲ λάρναξ καὶ θάλασσα, Σεμέλη δὲ πυρὸς γέγονε τροφή. ἂν δὲ μεираκίου Φρυγὸς ἐρασθῇ, τὸν οὐρανὸν αὐτῷ δίδωσιν, ἵνα καὶ συνοικῇ καὶ οἰνοχόον ἔχη τοῦ νέκταρος· ἡ δὲ πρότερον διάκονος τῆς τιμῆς ἐξέωσται· ἦν γάρ, οἶμαι, γυνή.) Gondolatmenetét arra építi, hogy Zeus egy nőt sem emelt az égbe szépsége miatt, sőt mindannyian keserves véget értek, míg az égi szépséget megtestesítő ifjút maga mellé vette, hogy a halhatatlanok pohárnokaként szolgáljon.

Kleitophón a mitikus történetek értelmezésére reagál: azzal vág vissza, hogy az asszonyokért maga Zeus jött le az égből, s még arra is hajlandó volt, hogy egy bika képét öltse, szatírként táncoljon és arannyá változzon (ἡράσθη μεираκίου Φρυγός, ἀνήγαγεν εἰς οὐρανοὺς τὸν Φρύγα· τὸ δὲ κάλλος τῶν γυναικῶν αὐτὸν τὸν Δία κατήγαγεν ἐξ οὐρανοῦ. διὰ γυναικῶν ποτε Ζεὺς ἐμυκήσατο, διὰ γυναικῶν ποτε Σάτυρον ὠρχήσατο, καὶ χρυσὸν πεποίηκεν ἑαυτὸν ἄλλῃ γυναικί.) A Menelaos említette három példára tehát Kleitophón is három történetet hoz fel példaként. Az arannyá változás motívumával Danaé történetét idézi meg. Zeus bika képében Európét rabolta el,³³ a harmadik példában pedig Antiópéra utal. Őróla tartja ugyanis a hagyomány, hogy Zeus szatírként táncolva csábította el. Kleitophón ezután Ganymédész

³¹ Hom. Od. XI. 582–592

³² Melité is Tantaloszhoz hasonlítja önmagát, amikor arról győzködi Kleitophónt, hogy végre teljes házasetet éljenek. (V. 21)

³³ Az elbeszélés elején Kleitophón egy másik bikán ülő nőalakhoz hasonlítja Leukippét. Európehoz hasonlóan Selénét is gyakran ábrázolták bikaháton, és neki is volt viszonya Zeusszal.

elrablásának módját állítja pellengérré (ἐλεῶ δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρπαγὴν· ὄρνις ἐπ' αὐτὸν κατέβη ὦμηστής, ὁ δὲ ἀνάρπαστος γενόμενος ὑβρίζειται καὶ ἔοικεν τυραννουμένῳ. καὶ τὸ θέαμά ἐστιν αἴσχιστον, μειράκιον ἐξ ὀνύχων κρεμάμενον). Szánni valónak tartja, hogy Zeus ragadozó madarát küldte el, hogy mint egy zsákmányt magával ragadja az ifjút, s előbbre valónak ítéli, hogy Semelének Zeus isteni jelvényével, a villámmal együtt jelent meg, mert azt, hogy az asszony a tűz által jutott az égbe, Héraklés megistenüléséhez hasonlítja (Σεμέλην δὲ εἰς οὐρανοῦς ἀνήγαγεν οὐκ ὄρνις ὦμηστής, ἀλλὰ πῦρ. καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ διὰ πυρός τις ἀναβαίνει εἰς οὐρανόν· οὕτως ἀνέβη Ἡρακλῆς). Értelmezéséből azonban kihagyja, hogy Semelé a féltékeny Héra ármánykodásának áldozatává vált, amikor azt kérte, hogy Zeus teljes isteni valójában, isteni jelvényeivel együtt jelenjen meg előtte, hiszen így okozta Zeus villáma Semelé halálát. Danaé történetét azzal szépíti meg, hogy megnevezi Perseust, a kiváló hőst, aki ebből a nászból született (εἰ δὲ Δανάης τὴν λάρνακα γελᾷς, πῶς τὸν Περσέα σιωπᾷς;)³⁴ Alkménéét pedig azzal, hogy Zeus miatta ellopva a nappalokat háromszorosára nyújtotta az éjszakát (Ἀλκμήνῃ δὲ τοῦτο μόνον δῶρον ἀρκεῖ, ὅτι δι' αὐτὴν ἔκλεψεν ὁ Ζεὺς τρεῖς ὅλους ἡλίους). Kleitophón a mítoszok különböző motívumait említi meg arra ügyelve, hogy a történetek pozitív elemeit emelje ki.

³⁴ Perseus mint Androméda megmentője a következő könyv elején lévő képleírásban is szerepel.

2) Mitikus eredettörténetek

Az elbeszélésben szereplő különböző aitiológiai magyarázatok³⁵ közül a VIII. könyvben elhangzó két történet szempontjából különösen érdekes, hogyan kapcsolódik benne össze a mitikus múlt és a cselekmény jelene.

A VIII. könyvben Thersandros Leukippét és Melitét akarja próbára tenni. Leukippétől azt követeli, hogy a pánsíp próbájával bizonyítsa szüzességét. A szokást és a pánsíp történetét Kleitophón nem ismeri, ezért Artemis papjától kérdezi meg, mire utalt Thersandros követelése. A pap pedig készségesen meséli el ezt a mítoszt (VIII. 6).³⁶

Pan beleszeretett egy lányba, üldözőbe vette őt, de a lány a sűrű bozótba bújt az isten elől (ὁ Πάν οὖν ἐδίωκεν αὐτὴν δρόμον ἐρωτικόν, τὴν δὲ ὕλη τις δέχεται δασεῖα φεύγουσαν), s Pan hiába kereste a lányt. Levágta a nádat, de mivel nem találta, azt hitte, hogy a lány teste a *nádszálakban oszlott szét*. Meggyászolta a lányt, a nádszálakat összeillesztette, és csókjaival illette.³⁷ (συμφορήσας οὖν τὰ τετμημένα τῶν καλάμων ὥς μέλη τοῦ σώματος καὶ συνθεῖς εἰς ἓν σῶμα, εἶχε διὰ χειρῶν τὰς τομὰς τῶν καλάμων καταφυλῶν ὥς τῆς κόρης τραύματα· ἔστεινε δὲ ἐρωτικὸν ἐπιθεῖς τὸ στόμα καὶ ἐνέπνει ἄνωθεν εἰς τοὺς αὐλοὺς ἅμα φυλῶν·) A történet mesélésekor a pap hivatkozik arra is, hogy a hagyomány szerint (λέγουσι) a lány úgy menekült meg Pan elől, hogy a föld elnyelte, s azon a helyen nádas nőtt.³⁸ A történet Ovidiusnál³⁹ és Longosnál⁴⁰ is szerepel. Longos elbeszélése részletesebben írja le, hogyan udvarolt Pan, és hogyan reagált erre a leány. Ovidiusnál pedig Syrinx egy nymphea, aki testvéreit kéri, hogy változtassák át. A történet folytatása, hogy a sípot Pan felajánlotta

³⁵ A II. könyv elején Kleitophón mint elbeszélő Dionysos szüreti ünnepének napjához érve felfüggeszti a cselekményt, és kitérőt tesz, hogy az ünnep eredetéről számon tartott mitikus elbeszélés tyrosi változatát elmondja (II. 2). Egykor még nem volt bora az embereknek – kezdi a történetet, s itt felsorolja a híres borfajtákat, amelyek még akkoriban nem voltak. Ezután meséli el a történetet, amikor Dionysos a borral megajándékozta Ikariost. A pásztor szívélyesen fogadta az istent, aki ezért cserébe megízleltette a bort és megmutatta annak eredetét. A történetet Kleitophón dramatizálva, az isten és a pásztor szavait idézve adja elő. Ikarios, miután megízlelte a bort, dicsérni kezdi kellemes hatását.

A Kalligonével tervezett házasság előkészületeinek elmondásakor Kleitophón a bíborfesték feltalálásának történetét is elmeséli (II. 11). Kalligoné menyasszonyi díszének jellemzésekor a menyasszonyi ruháról megjegyzi, hogy ugyanazzal a bíborral festették, amellyel Aphrodité köntösét is, s amelyről a tyrosiak úgy tartják egy halász kutyája találta meg véletlenül. Feltűnő, hogy a többi eredetmagyarázattól eltérően ebben a történetben nem említ neveket.

³⁶ Ez az aitiológiai történet egy párbeszédben hangzik el, nem pedig elbeszélői kitérőként, Artemis papja mégis tájékoztató szándékkal és nem valami mellett vagy ellen érvelve mondja el a történetet.

³⁷ Ebből adódik a különbség a kétféle hangszer, Athéna és Pan sípjának megszólaltatása között.

³⁸ Az átváltozás motívumát tehát úgy idézi fel, hogy utal a hagyomány által őrzött és szentesített formájára.

³⁹ Ovid. *Met.* I. 689–712

⁴⁰ Longos II. 34

Artemisnek, s elhelyezte egy barlangba, ahová ezután csak szűz lányok léphettek be, csak Achilleus Tatiosnál szerepel. Nála épp ez a motívum teszi aktuálissá a mítoszt, hiszen a regény fikciójában a mitikus múltból átörökítve a társadalmi élet jelenéhez kapcsolódik ez a történet. Mert ha egy közösség meg akarta tudni egy lányról, valóban szűz-e, a barlangba zárta, s ha a pánsíp hangja hallatszott a barlangból, igazolta a lány szüzességét, ha azonban a lány már nem volt szűz, a síp nem szólalt meg. A közösség otthagytta a lányt, s az harmadnapra nyomtalanul eltűnt a barlangból, a pánsíp pedig a földre esett.

Leukippé kiállja ezt a próbát, bár a regény elején, amikor Kleitophón udvarlásának engedve szobájába engedte az ifjút, anyja épp csak az utolsó pillanatban akadályozta meg, hogy a fiatalok egymáséi legyenek, s ezzel megsértsék az ideális regények szemérmes kánonját. Leukippé csak ezután, Artemis álombeli figyelmeztetésére⁴¹ lépett a szüzességét őrző „ideális hősnő” szerepébe.⁴²

Melitének egy másik próbával, a Styx vizébe állva kellett bizonyítania, hogy férje távollétében nem követett el házasságtörést. A próba mitikus eredét Kleitophón idézi fel (VIII. 12). A mítosz szerint Rhodópis, egy Artemisnek kedves hajadon, esküvel fogadta, hogy önszántából sosem ismeri meg Aphrodité titkait (ὥμοσεν αἰεὶ παραμένειν καὶ τὴν πρὸς ἄνδρα οὐμίλιαν φυγεῖν καὶ τὴν ἐξ Ἀφροδίτης ὕβριν μὴ παθεῖν). Aphrodité azonban tudomást szerzett erről az esküről, s bosszút forralt, amiért isteni erejét semmibe vették (ὥμοσεν ἡ Ῥοδῶπις, καὶ ἤκουσεν ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὀργίζεται καὶ ἀμύνασθαι θέλει τὴν κόρην τῆς ὑπεροψίας). Megbízta Eróst, hogy nyilával sebezze meg a lány, és hozzá méltó ifjú(νεανίσκος ἦν Ἐφέσιος, καλὸς ἐν μειρακίοις ὅσον Ῥοδῶπις ἐν παρθένοις), Euthynikos · szívét. A két ifjút vadászat közben érte el Erós nyila, s elfelejtve Artemisnek tett esküjüket egy barlangban egymáséi lettek. Artemis átlátva, hogy a lány Aphrodité bosszújának áldozata lett, vízzé változtatta őt (ἡ Ἄρτεμις ὀρᾷ τὴν Ἀφροδίτην γελῶσαν καὶ τὸ πραχθὲν συνίησι, καὶ εἰς ὕδωρ λύει τὴν κόρην, ἔνθα τὴν παρθενίαν ἔλυσε.) Ez tehát az oka annak, hogy ez a víz képes arra, hogy leleplezze a hamis esküt (καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν τις αἰτίαν ἔχῃ Ἀφροδισίων, εἰς τὴν πηγὴν εἰσβᾷσα ἀπολούεται). A próbára tett személy nyakába táblát akasztottak és úgy állították a Styx vizébe. A víz pedig magasra csapott és lemosta a tábláról az eskü szavait, ha az hamis volt.

A Styx vize nem kavardott fel, amikor Melitét állították bele, mert a táblájára írt eskü, hogy férje távollétében nem követett el házasságtörést, igaznak bizonyult. Így titokban maradhatott, hogy Kleitophón Thersandros visszatérte után mégis engedett az asszony

⁴¹ IV. 1. 4

⁴² Szepessy 2014, 142.

kérésének. Az olvasó a szereplőknél többet tudva⁴³ tovább láthat az igazságpróbánál, és az igazág tudatában a mítoszból levezett társadalmi gyakorlat ironikus szemlélője lehet.

3) Mitikus témájú képleírások

A dolgozatban tárgyalt három ekphrasis közül az első a regény kerettörténetét adó jelenetben található (I. 1, 2–13). Az elsődleges narrátor az egész elbeszélést Sidón kikötőjének leírásával kezdi (I.1,1), s csak a hely jellemzése⁴⁴ után kezd bele történetébe: hajótörést szenvedett, háláadó áldozatot mutatott be, megnézett egy képet, amely kapcsán beszélgetésbe elegyedett egy ifjúval.

Amikor a fogadalmi ajándékok közül kiválasztja ezt a képet, azon akad meg a szeme először, hogy tenger és szárazföld is látható rajta (περισκοπῶν τὰ ἀναθήματα ὁρῶ γραφὴν ἀνακειμένην γῆς ἅμα καὶ θαλάττης). Ezután pedig megjegyzi, hogy a kép Európé elrablását ábrázolja.⁴⁵ Ez az információ segíti az olvasót, hogy az adott kép elemeit a mítosz kontextusába helyezve értelmezze.⁴⁶ Az elbeszélő azonosítja a tengert és a szárazföldet – ugyanaz a hely, ahová a vihar őt is vetette – majd felsorolja az ábrázolás főbb szereplőit: a mezőn leánycsapat, a tengerben pedig egy bika úszik, s egy szép leány ül a hátán, Kréta felé hajózva.⁴⁷ Ezután a narrátor mintegy közelebbről szemügyre véve a festményt, részletesen leírja a képen látottakat. Tekintete a szárazföld felől halad a tenger felé, az ábrázolt történet helyszíneit az események sorrendjében lekövetve. A mezőt, ahol feltehetően Európé

⁴³ Kleitophón tudatosan hallgatja el a többi szereplő elől a Melitével történeteket. (VIII. 5)

⁴⁴ A leírás nyelvi sajátosságairól ld. Whitmarsh, 2011, 76.

⁴⁵ A mítosz két, legteljesebb formájában ránk maradt változata Moschos epyllionja, és Ovidius költői feldolgozása. A két elbeszélést veti össze Gloviczki Zoltán Európé szerelme c. tanulmányában. „Zeusz szerepe amúgy is meggyőzően veszi át a történet hangsúlyát. Moszkhosz „valóban” Európéről szóló 168 soros költeményével szemben Ovidius 42 sorba sűríti az eseményeket. E sűrűség abszolút értelemben is érzékelhető, s két művészi eszköz áll mögötte. Az egyik, hogy a Metamorphoses változata nemcsak átteszi a hangsúlyt Zeusz személyére, de a másik szereplőt gyakorlatilag mellőzi is a történetből. Az epyllion 168 sorából Európé aitiologikus álma, ezt követő monológja, alakjának és társnőinek, kosarának (és azon szereplő előképének, Iónak) bemutatása, elragadtatása és Zeuszhoz intézett szózata 115 sort tesz ki, s ehhez járul még a két fél találkozása, ahol – ebben az esetben – Európé közeledik a bikához, újabb 22 sor erejéig. Ovidius rövidebb elbeszélésének viszont több mint nyolcvan százaléka Zeuszról szól, ráadásul a lány álma helyén az isten elképzelését, a monológ helyén a Hermésszel való szövetkezést, Európé leírása helyett a bikáét, a leányok játéka helyett amannak érkezését szerepeltetve – legnyomatékosabban mégis a szerelmi kaland kezdeményezésében cserélve fel a szerepeket. Egy szóban előrevetítve: a görög változatban a bika vágott, a latinban vágó.” (Gloviczki, 2004, 7)

⁴⁶ Európé elrablásának képi ábrázolásai általában a történetnek két mozzanatát emelik ki. Egyrészt, amikor a társaival játszadozó Európéhez bika képeben közelít Zeus, másrészt pedig magát a tengeri utazást, amikor a lány már a bika hátán ülve Kréta felé tart. A császárkortól kezdve egyre inkább elterjedt az az ikonográfiai megoldás, mely a történet két elemét összevonja egy kompozícióba, érzékeltetve ezzel a történet két fő mozzanatát. A regényben szereplő képleírás alapján is egy ilyen képet kell elképzelünk.

⁴⁷ A képleírás nyelvezetét a pontszerűség és a nominális stílus jellemzi. Az első ragozott igék a tengerben úszó bikára és a hátán ülő lányra vonatkoznak.

lánytársaival játszott, virágok és fák tarkítják.⁴⁸ Mielőtt az olvasó megfedkezne arról, hogy képleírást olvas, az elbeszélő a növények jellemzésekor a festő kezét dicsérve megjegyzi, hogy még az árnyékot is odafestette (ἔγραψεν ὁ τεχνίτης ὑπὸ τὰ πέταλα καὶ τὴν σκιάν). A mező közepén egy névtelen – Európé története felől azonosíthatatlan – kertész-forma ember is látható, aki *kapával a kezében egy csatorna fölé hajol, hogy utat nyisson a pataknek* (ὀχετηγός τις ἐγέγραπτο δίκελλαν κατέχων καὶ περὶ μίαν ἀμάραν κεκυφώς καὶ ἀνοίγων τὴν ὁδὸν τῷ ῥεύματι.) A tengerparton, közvetlenül a víz mellett állnak a lányok. Öröm és félelem látszik rajtuk (τὸ σχῆμα ταῖς παρθένοις καὶ χαρᾶς καὶ φόβου). Az elbeszélő azonban nem értelmezi a lányokon látott érzelmeket, nem ad magyarázatot, mi váltotta ki ezt a két érzést. Az olvasónak jobbára magának kell kiegészítenie a leírást, és a történet cselekményéhez rendelni a képelemeket. Az iménti önfeledt játszadozásra utalhat a koszorú a lányok homlokán, a vállukra hulló hajtincseik és az övvel összefogott chitónjuk. De arcuk sápadtsága, eltorzult arcvonásaik és a tengerre szegeződő tekintetük elrabolt társnőjük miatti aggodalmukat fejezi ki. Szájuk kissé nyitva van, mintha épp felsikoltának, kezüket a bika után nyújtják, s szinte már belegázolnak a vízbe, mintha Európé után akarnának rohanni, de félnek a vízbe menni. A bika alakjáról mindössze annyit mond a narrátor, hogy a tenger közepén látható, s körülötte magasra emelkednek a hullámok. Arról, hogy a mítosz szerint maga Zeus jött el bika képében a gyönyörű lányért, itt még nem tesz említést.⁴⁹ A bika hátán ülő Európé testtartását és ruházatát részletesen leírja. A lány féloldalt ül, mindkét lábát jobbra téve, bal kezével a bika szarvát fogja. Fehér chitont és vörös köpenyt visel, de ruhája alatt átsejlik alakja.⁵⁰ A lány feje fölött a fátyol, mint egy vitorla a szélről kifeszül (ὁ δὲ κόλπος τοῦ πέπλου πάντοθεν ἐτέτατο κυρτούμενος· καὶ ἦν οὗτος ἄνεμος τοῦ ζωγράφου. ἡ δὲ δίκην ἐπεκάθητο τῷ ταύρῳ πλεούσης νηός, ὥσπερ ἰστίῳ τῷ πέπλῳ χρωμένη). A bika körül pedig delfinek úszkálnak és Erósok játszadoznak.

Az ekphrasist végigkövetve feltűnő, milyen kevés ponton kapcsolja össze az elbeszélő a mitikus történet cselekményét és az ábrázolt elemeket. A kép által megörökített pillanat jelenében marad, kommentárjai leginkább a festő megoldásaira, és nem az ábrázolt történetre vonatkoznak. Miután pedig az elbeszélő végignézte a képet, saját befogadói magatartását is jellemzi: személyes érintettsége miatt csak a képleírás legvégén említett Erós alakjára és az ő

⁴⁸ Az első könyv térleírásairól ld. Martin, 2002.

⁴⁹ A bikát csak a képleírás végén azonosítja Zeusszal. Ekkor tesz említést az isten átváltozásáról.

⁵⁰ A lány idomainak (köldökének, hasának, derekának, csípőjének, kebleinek) érzékletes leírásánál mintha az elbeszélő is rácsodálkozna a lány szépségére.

hatalmára reagál (Εγὼ δὲ καὶ τὰ ἄλλα μὲν ἐπὶ ἡνουν τῆς γραφῆς, ὅτε δὲ ὢν ἐρωτικὸς περιεργότερον ἔβλεπον τὸν ἄγοντα τὸν βούν Ἑρωτα·).

Ez a kiemelt pozícióban lévő ekphrasis számos értelmezési kérdést vet fel. A cselekmény jóformán még el sem kezdődött, az elbeszélő máris megáll,⁵¹ hogy a megcsodált festményt leírja. Ez a nyitányban szereplő leírás mintegy felkészíti az olvasót, milyen eseményekre számíthat a cselekményben, bemutatja a leányrablás motívumát, mely Kleitophón elbeszélésében többször, többféle variációban is megismétlődik majd.⁵²

Kleitophón elbeszélésében az első képleírás körülményei kísértetiesen hasonlítanak a kerettörténetben olvasottra. Kleitophón és Leukippé egy hajótörésből megmenekülve vetődik Pélusionba, ahol Zeus templomának⁵³ közelében Andromeda és Prométheus kettős képét (εἰκόνα διπλῆν) pillantják meg (III. 6–8).

Kleitophón megnevezi a festőt,⁵⁴ majd megjegyzi, hogy feltehetően a lekötözés motívuma miatt vonta egy kompozícióba a festő a két történetet. A két történet összepárosítását tovább magyarázva sorra veszi, milyen tekintetben rokona egymásnak a két kép: Andromeda és Prométheus is egy sziklához vannak kötözve, mindkettejüknek egy-egy vadállat a hóhérja, de már érkeznek megmentőik. A kínzás és a megmentés módja azonban eltérő: Andromédát egy tengeri szörny fenyegeti és Perseus a levegőn át érkezik, hogy a lányt megmentse, a Prométheust kínzó madár viszont már testén van, Héraklés pedig a földön állva újat feszíti a madárra (δεσμῶται μὲν ἄμφω (διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοὺς, οἷμαι, εἰς ἓν συνήγαγεν ὁ ζωγράφος)· ἀδελφαὶ δὲ καὶ τὴν ἄλλην τύχην αἱ γραφαί. πέτραι μὲν ἀμφοῖν τὸ δεσμωτήριον, θῆρες δὲ κατ' ἀμφοῖν οἱ δῆμιοι, τῷ μὲν ἐξ ἀέρος, τῇ δὲ ἐκ θαλάσσης· ἐπικούροι δὲ αὐτοῖς Ἀργεῖοι δύο συγγενεῖς, τῷ μὲν Ἡρακλῆς, τῇ δὲ Περσεύς, ὁ μὲν τοξεύων τὸν ὄρνιν τοῦ Διός, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ κῆτος τοῦ Ποσειδῶνος ἀθλῶν. ἀλλ' ὁ μὲν ἴδρυται τοξαζόμενος ἐν γῇ, ὁ δὲ ἐξ ἀέρος κρέμαται τῷ περῶ).

Ha a két történetet végigkövetjük, a lekötözés és megszabadítás motívumán túl nem feleltethetők meg egymásnak. Andromédát szülei áldozták fel a szörnynek. Anyja, Kassiopeia ugyanis kivívta Poseidón haragját azzal, hogy szebbnek mondta magát a Néreiseknél. A

⁵¹ Az ekphrasis elméleti kérdéseiről többek között ld. Fowler, 1991.

⁵² Bridget T. Reeves sorra veszi a képen ábrázolt mitikus történettel párhuzamba állítható epizódokat. Összesen kilenc jelenetet vizsgál, s a tanulmány végén táblázatba gyűjti őket, szemléltetve a kapcsolódási pontokat és a különbségeket is. (Reeves, 2007.)

⁵³ A templomban található kultuszszobor Kleitophón leírása szerint inkább Apollónra hasonlít, és előrenyújtott kezében egy gránátalmát tart. A gránátalmáról pedig megállapítja, hogy „titokzatos értelmű”. A gránátalmára vonatkozó megjegyzést értelmezi Anderson. (Anderson, 1979.)

⁵⁴ Euanthés, egyébként ismeretlen festő.

tengeristen ezért árvizet bocsátott rájuk és egy tengeri szörnyet támasztott, hogy megbüntesse Kassiopeia kevélységét. Képheus király jóslatot kért, mivel engesztelhetné ki a haragvó istent, s azt a választ kapta, lányát, Andromedát ajánlja fel a szörnynek áldozatul. Perseus a Gorgó legyőzése után hazafelé tartva meglátta a kikötözött lányt, megszabadította és magával vitte. A képleírás jól azonosítható ikonográfiai szkhémát tükröz vissza.⁵⁵ A szikla bemélyedése épp akkora, mint a lány, a felülete pedig természetesnek hat (ἐτράχυνε γὰρ τοῦ λίθου τὸν κόλπον ὁ γραφεύς, ὥς ἔτεκεν αὐτὸν ἡ γῆ). A képet kettősség hatja át: a lány alakjának szépsége, és a rögtönzött temetésre emlékeztető kötelékek és a vadállat (καὶ ἔοικε τὸ θέαμα, εἰ μὲν εἰς τὸ κάλλος ἀπίδοις, ἀγάλατι καινῷ, εἰ δὲ εἰς τὰ δεσμὰ καὶ τὸ κῆτος, αὐτοσχεδίῳ τάφῳ). Hasonló kettősséget, a szépséget és félelmet figyeli meg és emeli ki Kleitophón Andromedán, az arcán és a szemeiben is (ἐπὶ δὲ τῶν προσώπων αὐτῆς κάλλος κεκέρασται καὶ δέος). Ezt a kettősséget fejezik ki a színek is, sápadtságába egy kis pír vegyül, és hófehér karjai, ahogy a szoros kötelékektől szinte elhalnak, kissé elszürkülnek. A lány esküvői díszben van, de mint Hadés menyasszonya a halálra vár. Az ekphrasis Andromeda szépségére úgy reagál, ahogyan Euripidész töredékekből ismert Andromeda c. drámájában Perseus. A hős, amint megpillantja a kikötözött lányt, márványból készült szoborhoz hasonlítja hiszi az élő áldozatot.⁵⁶ A lánnyal szemben a szörny a tengerből tör fel, hatalmasra nyitott szája mintha azt jelezné, hogy éppen felfalni készül a lányt. Kettejük között Perseus a levegőből, a szörny felé tart. Hagyományos attribútumaival látható: öltözéke mindössze a köpenye, kalapja és szárnyas saruja, baljában a félelmetes Gorgóneiont, jobbában pedig a furcsa alakú kardot tartja. A festmény élénkségét tanúsítja, hogy a gorgófej még így, a képen keresztül is rémisztően hat (ἡ δὲ ἐστὶ φοβερὰ καὶ ἐν τοῖς χρώμασι· τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξεπέτασεν, ἔφριξε τὰς τρίχας τῶν κροτάφων, ἤγειρε τοὺς δράκοντας· οὕτως ἀπειλεῖ κὰν τῇ γραφῇ.)

A másik ábrázoláson (Ἐξῆς δὲ τὸ τοῦ Προμηθέως ἐγγόνει) Prométheus Zeus büntetését szenvedti. A titán becsapta az istenek atyját, ezért egy sziklához láncolták, móját pedig Zeus madara marcangolta. Amit nappal elfogyasztott belőle, az éjszaka visszanőtt, így Prométheus szenvedései nem szűntek meg, egészen addig, míg Héraklés el nem pusztította nyilával a madarat.

A képen a madár a lekötözött Prométheus testét marcangolja. Májából annyi látszik, amennyire a festő megnyitotta a titán hasán lévő sebet (τὸ δὲ ἐκφαίνεται τοσοῦτον, ὅσον

⁵⁵ „Leghíresebb példái a boscotrecasei Postumus Agrippa-villa és egy pompeii ház freskói, amelyek az Andromedát felfalni készülő tengeri szörny ellen harcba szálló Perseust ábrázolják.” (Nagy, 2007, 70.) Ld. 1–2. ÁBRA

⁵⁶ ἔα, τίν' ὄχθον τόνδ' ὀρῶ περίρρυτον / ἄφρῳ θαλάσσης; παρθένου τ' εἰκὼ τινα / ἐξ αὐτομόρφων λαῖνων τυκισμάτων / σοφῆς ἄγαλμα χειρός. (Eur. frg. 125)

ἀνέφξεν ὁ γραφεὺς τὸ διόρυγμα τοῦ τραύματος·). Prométheus kínjait testtartása érzékelteti: a fájdalomtól teste megfeszül. Egyik lábát hasához húzza, de ezzel csak közelebb emeli magához a madarat, a másikat pedig kifeszíti. A kép annyira élethű, hogy az ábrázolt szenvedés még a nézőjében is sajnálatot kelt. (ἡλέησας ἄν ὥς ἀλγοῦσαν τὴν γραφήν.) Az elbeszélő ezután rátér Héraklés alakjára, s hosszan részletezi, hogyan feszíti ki Héraklés az íját. A képleírás még egyszer visszatér Prométheusra. Sorsfordító pillanatot ragadott meg a festmény, hiszen Héraklés érkezése Prométheus számára a megváltást jelenti. Amint Prométheus meglátja megmentőjét, szíve reménnyel telik meg. A még nem, de mindjárt bekövetkező szabadulás pillanatának feszültségét érzékelteti a leírás utolsó megjegyzése, mely szerint Prométheus szemét még el-elfordítja Héraklésről, mert tekintetét még odavonja a fájdalmas seb. (Προμηθεὺς μεστός ἐστιν ἐλπίδος ἅμα καὶ φόβου· πῇ μὲν γὰρ εἰς τὸ ἔλκος, πῇ δὲ εἰς τὸν Ἡρακλέα βλέπει, καὶ θέλει μὲν αὐτὸν ὅλοις τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἔλκει δὲ τὸ ἥμισυ τοῦ βλέμματος ὁ πόνος.)

A képleírás itt véget ér, a cselekmények alakulását közvetlenül nem befolyásolja, hogy Kleitophón és Leukippé megnézte ezt a képet. Nem reagálnak rá, nem értelmezik. Az események úgy folynak tovább, mintha a szereplők egy pillanatra sem álltak volna meg, hogy megnézzék ezt a képet.⁵⁷

Az V. könyvben főhőseink Alexandriából Chaireas meghívására Pharosra indulnak. Óvatlanul belesétálnának Chaireas csapdjába, ám rossz előjeleket kapnak, s emiatt utazásukat egy nappal elhalasztják. Az egyik rossz előjel a Téreus, Philoméla és Prokné történetét ábrázoló kép. A kép, és ahogyan az ábrázolást értelmezik, közvetlen hatással van a cselekmény alakulására is. (V. 3-5.)

Kleitophón először elmondja, hogy mit láttak a képen, majd az előző képleírásoktól eltérően, az ábrázolt mitikus történetről is beszélnek. Leukippé ugyanis rákérdez, hogy milyen történetet ábrázol a festmény. Kleitophón erre elmeséli a mítoszt, hogy érthetővé tegye annak képi ábrázolását is. Kleitophón elbeszélőként nem lépi át az ekphrasis adta lehetőséget, hanem jelenetté formálja azt a befogadói tapasztalatot, hogy az ikonográfia nyelvén elmondott történetek olykor kiegészítésre, kommentárra szorulnak.

Kleitophón már a képleírás elején megnevezi Philomélát és Téreust, s utal a férfi bűnére is, de csak a történet első felének eseményeit idézi fel, Philoméla szenvedését: hogy Téreus

⁵⁷ Kézenfekvő értelmezési lehetőség, hogy Androméda történetében Leukippé feláldozásának, Prométheus szenvedéseiben kibelezésének előképét lássuk. A felkínált értelmezést azonban maga az elbeszélő játssza ki, amikor kiderül az igazság, hogy Leukippé feláldozása csupán látszat volt. A képleírásokban rejlő elbeszélői játékról ld. Bartsh, 1989, 40–79.

erőszakot tett rajta, majd kivágta nyelvét (Φιλομήλας γὰρ εἶχε φθορὰν καὶ τὴν βίαν Τηρέως καὶ τῆς γλώττης τὴν τομήν). Majd ezután Kleitophón megjegyzi az ábrázolásról, hogy pontosan követhető rajta a történet (ἦν δὲ ὁλόκληρον τῇ γραφῇ τὸ διήγημα τοῦ δράματος). Ezután három képelemet: a köpenyt, Téreust és az asztalt emeli ki (ὁ πέπλος, ὁ Τηρέυς, ἡ τράπεζα). Míg a köpeny Téreus bűnére, az asztal már a két nő bosszújára utal.⁵⁸ A széthajtott köpenyt egy szolgálólány tartja, mellette áll Philoméla, és rámutat a szövésre, Prokné pedig közel hajol, hogy megnézze a szövet mintáját, és haragra gerjed a kép láttán. A festmény jelenében éppen azt a kicsinyített képet nézik, amely a történet előzményeit ábrázolja. Látható, amint Téreus erőszakot tesz Philomélán: A nő haja összekócolódott, öve már leoldódott, chitónja letépve. Jobbjával a férfira támad, míg baljával mellére próbálja ruháját visszahúzni, Téreus pedig erővel próbálja magához húzni. A festmény nézőivel együtt a képen szereplők egy pillanatra ugyanazt a szöveget nézik. De amint festmény nézője elfordítja tekintetét a szövegről, már azt látja, a mitikus történetben mi lett a szövet megnézésének következménye. A festmény másik részén (τὸ δὲ λοιπὸν τῆς εἰκόνοϛ) az látható, amint a két nő a Téreusnak készített lakomára, a meggyilkolt gyermek tagjaira mutat. Egyszerre nevetnek és félnek (γελῶσι δὲ ἅμα καὶ φοβοῦνται), de az elbeszélő itt nem magyarázza, mire utalhat ez az ellentétes érzelmi megnyilvánulás. Téreus pedig az asztaltól felugorva a két nőre támad.

A gyerekgyilkosság a leírás tanúsága szerint nincs ábrázolva, hanem csak Itys holttestének feltalálása látszik (τὰ λείψανα τοῦ δειπνοῦ τῷ Τηρεῖ / κεφαλὴν παιδίου καὶ χεῖρας). A két nő ellentétes érzelmi megnyilvánulását, a nevetést és rettegést nem magyarázza meg Kleitophón.⁵⁹

A képet Menelaos értelmezi rossz előjelként (ὁρᾷς οὖν ὅσων γέμει κακῶν ἡ γραφή· ἔρωτος παρανόμου, μοιχείας ἀναισχύντου, γυναικείων ἀτυχημάτων). Ezért eldöntik, hogy aznap mégsem mennek el Pharosra. De Leukippé tovább foglalkozik az ábrázolt mítosszal. A képen látható madarakra, a történet végkifejletét, az átváltozást jelző ikonográfiai elemre is rákérdez (καὶ τίνες αἱ ὄρνιθες αὗται; καὶ τίνες αἱ γυναῖκες; καὶ τίς ὁ ἀναιδὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ;), noha Kleitophón korábban nem említette, hogy azok is láthatók a képen. Kleitophón innen, a történet végétől, vagyis a madárrá változástól kezdi magyarázatát. Azonosítja a három madarat a három szereplővel, majd visszatér a történet elejére: Téreus erőszakot tett felesége

⁵⁸ Kleinias is az asztalt említette meg nőkatalógusában.

⁵⁹ Mindhárom képleírásban kiemelt szerepet kap a kettősség. Európé történetében a lánycsapathoz társítja az öröm és félelem érzését. Andromedán a szépség és félelem, Prométheuson a fájdalom és reménykedés látszik. Philoméla és Prokné pedig, bár félnek, mégis nevetnek.

testvérén, majd hogy bűne titokban maradjon, kivágta a nő nyelvét.⁶⁰ Philoméla azonban megtalálta a módját, hogyan tudassa nővérével, mit szenvedett el, a köpenyre ráhímezve árulta el Téreus bűnét. Az elbeszélésnek ezen a pontján hangsúlyossá válik az érzékek keveredése: a képen lévő szövet a hangot pótolja, Philoméla nézése pedig a hallgatás általi megértést helyettesíti (ή γὰρ Φιλομήλας τέχνη σιωπῶσαν εὔρηκε φωνήν. ὑφαίνει γὰρ πέπλον ἄγγελον καὶ τὸ δρᾶμα πλέκει ταῖς κρόκαις, καὶ μιμεῖται τὴν γλῶτταν ἢ χεῖρ, καὶ Πρόκνης τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ τῶν ὄτων μηνύει καὶ πρὸς αὐτὴν ἃ πέπονθε τῇ κερκίδι λαλεῖ. ἡ Πρόκνη τὴν βίαν ἀκούει παρὰ τοῦ πέπλου). Ezután Kleitophón kiegészíti korábbi képleírását azzal, hogy kifejti, hogyan állt bosszút a két nő.⁶¹ Amint a férfi felfogja a két asszony tettét, rájuk támad, de mindannyian madárrá változnak.⁶²

Összegzés

A fent bemutatott példák alapján látszik, hogyan váltak az elbeszélés részévé a regényben szóba kerülő mítoszok. A mitikus alakok és történetek szóban vagy képen megőrzött formában, a regény világában mozgó szereplők mindennapi életének szerves részeként jelennek meg. Nem tudós pontossággal, hanem a mindennapokat jelző élénkséggel idézi fel az elbeszélés ezeket a mítoszokat. Egy templomnál, a fogadalmi ajándékok között vagy egy festőműhely közelében is a szereplők elé kerülhet egy mitikus történetet ábrázoló kép. A mitológiai történetekre épülő hasonlatok és példázatok az irodalom által rögzített formában vagy szabadon idézve az elbeszélő és a szereplők beszédének is visszatérő elemei. A regényben felidézett eredettörténetek pedig a szokások, társadalmi gyakorlatok által őrzött és életben tartott mitikus hagyomány jelzői.

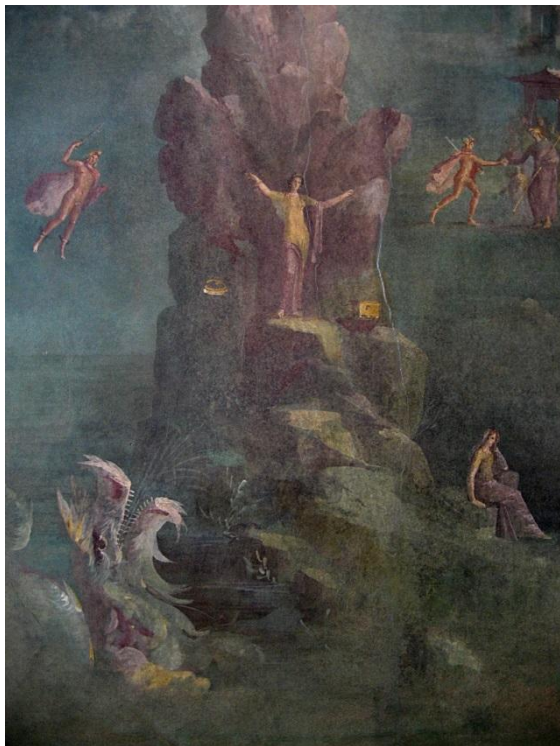
⁶⁰ A regény, az ovidiusi történet és Sophoklés elveszett *Téreus* tragédiájának kapcsolatáról ld. Liapis, 2006.

⁶¹ Az Itys meggyilkolását ábrázoló attikai kylix (lásd 3. ÁBRA) értelmezéséhez ld. March 2000, 129–133.

⁶² Ez az átváltozás-történet Ovidius *Metamorphosésában* is szerepel (Ovid. *Met.* VI. 426–674). Ott az elbeszélő Procné és Téreus házasságától kezdve részletesen elmondja Téreus vétkét, majd hogy egy barlangba zárta Philomélát, s halálhírét keltette. Philoméla azonban eljuttatta nővéréhez a hímzett köpenyt, s így leplezte le Téreus hazugságát. Procné kiszabadította testvérét, s közösen álltak bosszút a férfin.

Képmelléklet

1. ÁBRA

2. ÁBRA

3. ÁBRA

Attikai vörösalakos kylix, Makron-festő, Kr. e. 490–480

Felhasznált szakirodalom

Anderson, G. 1979. „The Mystic Pomegranat and the Vine of Sodom”: The American Journal of Philology, 100/4, 516–518.

Bahtyin, M. 1976. „A tér és az idő a regényben”: A szó esztétikája. Budapest, 257–302.

Bartsch, Sh. 1989. Decoding the Ancient Novel: The Reader and the Role of Description in Heliodorus and Achilles Tatius . Princeton

Cueva, E. P. 2004. The Myths of Fiction. Studies in the Canonical Greek Novels, Michigan, 62–81.

Felhasznált irodalom

Fowler, D. P. 1991. „Narrate and Describe: The Problem of Ekphrasis” The Journal of Roman Studies, 81, 25–35.

Gloviczki Z. 2004. „Európé szerelme”: Ókor 2, 5–9.

Liapis, V. J. 2006. „Achilles Tatius as a Reader of Sophocles”: The Classical Quarterly, 56/1, 220–238.

March, J. 2000. „Vases and tragic drama: Euripides’ *Medea* and Sophocles’ lost *Tereus*”: Rutter, N. K. – Sparkes B. A., Word and Image in Ancient Greece, Edinburgh, 119–139.

Martin, R. P. 2002. „A Good Place to Talk. Discourse and Topos in Achilles Tatius and Philostratus”: Paschalis, M. – Frangoulidis, S. (szerk.), Space in the Ancient Novel. Ancient Narrative Suppl. 1. Groningen, 143–160.

Morgan, J. 2004. „Achilles Tatius”: Jong, I. – Nünlist, R. – Bowie, A. (szerk.), Narrators, Narratees and Narratives in Ancient Greek Literature, BRILL, 493–506.

Nagy Á. M. 2007. „Egy kismestermű: a szentpétervári Perseus-gemma.”: Rugási Gy. – Somlyó B. (szerk.), Grádicsok éneke. Tanulmányok Tatár György 60. születésnapjára. Budapest, 68–77.

Plepelits, K. 1996. „Achilleus Tatius”: Schmelling G. (szerk.), The Novel in the Ancient World. BRILL, 387–416.

Reeves, B. T. 2007. „The Role of the Ekphrasis in Plot Development: The Painting of Europa and the Bull in Achilles Tatius’ Leucippe and Clitophon”: Mnemosyne 60/1, 87–101.

- Repath, I. D. 2005. „Achilles Tatius' Leucippe and Cleitophon: What Happened Next?": The Classical Quarterly, 55/1, 250–265.
- Szepessy T. 2014. „Utószó”: Achilleus Tatios: Leukippé és Kleitophón története, Budapest, 131–151.
- Whitmarsh, T. 2011. „Transforming romance: Achilles Tatius and Longus”: Narrative and Identity in the Ancient Greek Novel, Cambridge, 69–107.